

Groeien en vergrijzen

Vergeleken met de andere landen van de Europese Unie groeit het aantal Nederlanders snel, vooral door een relatief jeugdige bevolkingssamenstelling en sterke immigratie. In de komende decennia neemt de groei af, maar nemen de aantallen eenpersoonshuishoudens en hoogbejaarden nog snel toe.

Van de landen die momenteel deel uitmaken van de Europese Unie is ons land veruit het dichtst bevolkt. Per vierkante kilometer land leven in Nederland gemiddeld 465 mensen, dertig keer het aantal in Finland, het dunst-bevolkte land van de Unie. Anders dan het grote verschil met het op één na dichtst-bevolkte land zou doen vermoeden, bezet Nederland de eerste plaats nog maar sinds het midden van de afgelopen eeuw. Dit komt doordat onze bevolking, door een combinatie van relatief lage sterfte, hoge vruchtbaarheid en meer immigratie dan emigratie, aanzienlijk sneller is gegroeid dan die van de andere Europese landen. Aan het begin van deze eeuw telde België, met een iets kleiner grondgebied dan het onze, zeven miljoen inwoners. Nederland had er in die dagen vijf miljoen, minder dan een derde van het huidige aantal. In de jaren na de eerste wereldoorlog was de vruchtbaarheid onder onze zuiderburen zeer laag, terwijl hun sterftecijfers al sinds de jaren twintig aanzienlijk hoger zijn. Hierdoor haalde Nederland in de tweede helft van de jaren dertig België qua inwonertal in. Sindsdien is de voorsprong alleen maar groter geworden. Momenteel zijn er bijna 16 miljoen Nederlanders tegen ruim 10 miljoen Belgen, en is onze bevolkingsdichtheid anderhalf keer zo hoog als die van België.

Investeren in minder kinderen

De in de jaren zestig geldende verwachting dat ons land in het jaar 2000 maar liefst 21 miljoen inwoners zou tellen, is bij lange na niet uitgekomen. Slechts weinigen voorzagen destijds de snelle daling van het geboortecijfer die medio jaren zestig inzette. Het totaal vruchtbaarheidscijfer – een benadering van het aantal kinderen per vrouw – zakte al in het begin van de jaren zeventig onder het niveau waarop een bevolking zich

zelf op de lange duur kan vervangen. Bij de huidige lage sterfte bedraagt dit vervangingsniveau ongeveer 2,1 kinderen per vrouw. Afgezien van verschillen in fasering en niveau gebeurde hetzelfde in de andere landen van de Europese Unie. Deze sterke vruchtbaarheidsdaling werd vooral mogelijk gemaakt door de introductie van de pil.

De beschikbaarheid van dit voorbehoedmiddel kan een dergelijke snelle daling echter niet verklaren. Voor een deel wordt deze verklaring gezocht in de toegenomen emancipatie en arbeidsparticipatie van vrouwen, hoewel de verschillen tussen de Europese landen soms het tegenovergestelde suggereren. Zo daalde het gemiddeld kindertal in Spanje, een land met een nog steeds relatief lage arbeidsparticipatie van vrouwen, sinds 1960 van 2,9 naar 1,2 en was de daling in het meer gemaniceerde Zweden veel geringer, van 2,2 naar 1,5. Individualisering en, daarmee samenhangend, een streven naar meer zelfontplooiing en persoonlijke materiële welvaart, dragen verder bij aan de verklaring van de sterk gedaalde vruchtbaarheid. Door dit streven, in combinatie met de steeds hogere eisen die aan de opvoeding van kinderen worden gesteld, is een groot gezin voor velen geen reële optie. Vooral in de traditioneel kindvriendelijke landen van Zuid-Europa investeren ouders dan ook steeds meer tijd, geld en liefde in slechts één kind.

Veel geboorten, kleine gezinnen

Met de recente daling van de vruchtbaarheid lijkt de demografische transitie te zijn voltooid. Deze transitie begon in Europa in de negentiende eeuw, toen door betere levensomstandigheden, hygiëne en medische zorg de sterftecijfers een neerwaartse trend inzetten. Tot die tijd hadden hoge sterfte- en geboortecijfers elkaar in evenwicht gehou-

den, met als gevolg een slechts bescheiden bevolkingsgroei. Vooral in de twintigste eeuw veroorzaakte de relatief hoog blijvende vruchtbaarheid in ons land een snelle groei. Door de combinatie van hoge vruchtbaarheid, lage sterfte en een langdurige naorologische geboortegolf is de bevolkingstoename in Nederland groter geweest dan in de andere EU-landen. Inmiddels zijn de geboortecijfers al een paar decennia lager dan de sterftecijfers, maar groeit vooral de Nederlandse bevolking nog sterk. Weliswaar is het gemiddeld aantal kinderen per vrouw al enige tijd laag, maar door het grote aantal vrouwen in de vruchtbare levensfase is het totaal aantal geboorten nog steeds groot. Door deze vertraging, die eigen is aan bevolkingsprocessen, en door een aanzienlijke netto immigratie, zijn er in het afgelopen decennium nog één miljoen Nederlanders bijgekomen.

Snelle vergrijzing in aantocht

Het grote aantal geboorten en de immigratie van merendeels jonge mensen hebben ervoor gezorgd dat de Nederlandse bevolking nog een van de jongste van Europa is. Lang zal dit echter niet meer duren. Het snelst zullen die landen vergrijzen die momenteel nog het jongst zijn. Na 2010 raakt de vergrijzing in Nederland in een stroomversnelling. Als rond 2035 de bevolking haar maximale omvang van ongeveer 17,5 miljoen zielen heeft bereikt, is het aantal 65-plussers bijna verdubbeld. Nog sterker is de toename van het aantal hoogbejaarden. Naar verwachting neemt het aantal inwoners van 75 jaar of ouder toe van het huidige aantal van 900 duizend tot ongeveer 2,2 miljoen rond het midden van de nieuwe eeuw. Ook de andere landen van de Europese Unie zullen dergelijke ontwikkelingen doormaken. Deze snelle vergrijzing is deels een gevolg van historische ontwikkelingen in de vruchtbaarheid, deels van het feit dat steeds meer mensen een hoge leeftijd bereiken. Ook in dit laatste opzicht gaan EU-landen sterker op elkaar lijken. De verschillen in levensver-

wachting tussen deze landen zijn in de afgelopen jaren afgenomen, vooral doordat landen met de laagste levensverwachting de grootste winst hebben geboekt.

Maatschappelijke uitdagingen

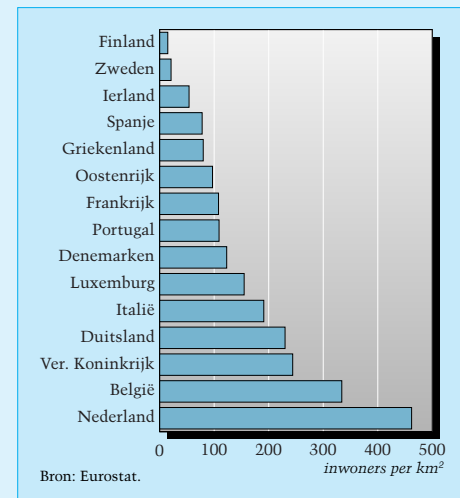
De bevolking van Nederland blijft ook in de eerste decennia van de nieuwe eeuw nog relatief snel groeien. Tussen nu en 2020 bedraagt de toename waarschijnlijk ongeveer acht procent, vier keer het gemiddelde voor de Europese Unie. Het aantal burgers in de huidige EU-landen zal in absolute zin dus nog iets toenemen, maar het aandeel van de Europeanen in de wereldbevolking loopt verder terug. Naar verwachting zal in 2050 slechts vier procent van de wereldbevolking in een van de EU-landen wonen, tegen nog twaalf procent in 1950.

De maatschappelijke uitdagingen die samenhangen met een geringe absolute bevolkingsgroei zullen naar alle waarschijnlijkheid echter veel groter zijn dan de bescheiden percentages doen vermoeden. De consumptie van energie en grondstoffen en de hiermee gepaard gaande milieudruk hangen immers veel sterker samen met veranderingen in het gedrag dan met veranderingen in de bevolkingsomvang. Dit gedrag heeft bovendien geleid tot een zeer snelle groei van het aantal eenpersoonshuishoudens, hetgeen de behoefte aan onder meer woningen, huishoudelijke apparaten, transportmiddelen en energie flink heeft gestimuleerd. De vereiste inspanningen om een meer duurzame relatie tussen mens en milieu tot stand te brengen zullen vermoedelijk alleen maar groter worden als de Zuid-Europese landen ook met betrekking tot dit aspect de 'demografische gidslanden' van Scandinavië volgen.

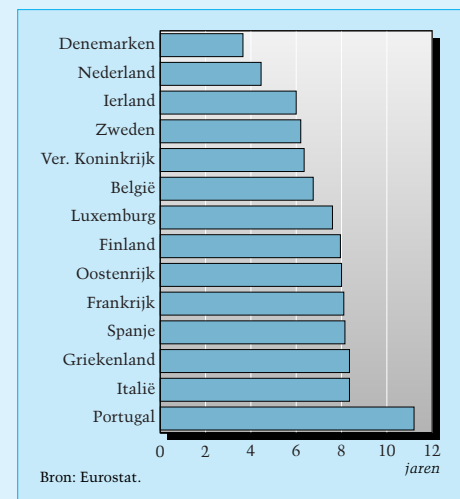
Joop Garssen en Rolf Verhoef

Vital events. Past, present and future of the Dutch population. Centraal Bureau voor de Statistiek (Voorburg/Heerlen 1999).

Bevolkingsdichtheid, 1999

Toename levensverwachting, 1960-1997

Bevolkingsgroei, 1998-2020

